

TASHKILOTDAGI IJTIMOYIY GURUHLAR: TAHLIL VA STRUKTURAVIY YONDASHUV**Suvonqulova Gulnoza Abdullo qizi**

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

+998 977869805 gulnozasuvonqulova2005@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18068329>

Annotatsiya. Maqola tashkilotlarda shakllanadigan ijtimoiy guruhlarini tahlil qilish va ularning strukturaviy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Unda guruhlarining tashkilot ichidagi roli, o'zaro munosabatlar va ijtimoiy me'yorlarga asoslangan ichki tuzilishi yoritiladi. Strukturaviy yondashuv asosida ijtimoiy guruhlarining rahbarlik, qaror qabul qilish jarayonlari va samaradorlikka ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada guruhlararo munosabatlar, ijtimoiy moslashuv mexanizmlari va guruhlarining tashkilot maqsadlariga erishishdagi ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalari tashkilotlarni boshqarish, xodimlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish va samarali boshqaruv tizimini yaratishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy guruhlar, Tashkilot, Strukturaviy yondashuv, Guruh tuzilishi, Ichki munosabatlar, Rahbarlik, Qaror qabul qilish, Samaradorlik, Guruhlararo munosabatlar, Ijtimoiy moslashuv, Hamkorlik, Tashkilot maqsadlari, Boshqaruv tizimi, Xodimlar, Amaliy tavsiyalar.

Kirish. Tashkilotlar inson faoliyatining asosiy muhitlaridan biri bo'lib, unda turli ijtimoiy guruhlar shakllanadi. Ijtimoiy guruhlar tashkilot ichidagi xodimlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, hamkorlik va ijtimoiy me'yorlarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir guruh o'zining ichki tuzilishi, rollari va ierarxiyasiga ega bo'lib, ular orqali tashkilot maqsadlariga erishish jarayoni samarali yoki samaradorlikdan yiroq bo'lishi mumkin. Ijtimoiy guruhlarining shakllanishi va ularning strukturaviy xususiyatlarini o'rganish rahbarlarga va boshqaruv tizimiga muhim ma'lumot beradi¹. Guruhlararo munosabatlar, qaror qabul qilish jarayonidagi ta'sir va xodimlarning motivatsiyasi tashkilot samaradorligini belgilovchi asosiy omillardandir. Shu bois, tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlarini tahlil qilish va ularning strukturaviy xususiyatlarini o'rganish bugungi kunda zamonaviy boshqaruv amaliyotida dolzarb mavzulardan hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – tashkilotdagi ijtimoiy guruhlarining shakllanishi, tuzilishi va ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni strukturaviy yondashuv orqali tahlil qilish. Shu maqsadda maqolada guruhlarining tashkilot ichidagi roli, rahbarlik va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'siri, hamda ijtimoiy moslashuv va hamkorlik mexanizmlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari rahbarlarga guruhlarini samarali boshqarish, xodimlar o'rtasida ijtimoiy muvozanatni ta'minlash va tashkilot maqsadlariga erishishda amaliy yo'riq beradi².

Metod va materiallar. Ushbu maqolada tashkilotdagi ijtimoiy guruhlar tahlili va ularning strukturaviy xususiyatlarini o'rganish uchun bir nechta metodologik yondashuvlar qo'llanildi.

Asosiy e'tibor ijtimoiy guruhlarining tashkilot ichidagi vazifalari, ularning o'zaro munosabatlari va ierarxik tuzilmasini aniqlashga qaratildi.

¹ MuManagement and Organizational B. — London

² Robbins, S. P., Judge, T. A. Organizational Behavior. 18th edition. Boston: Pearson, 2019, pp. 250–255.

Metodlar:

• **Tahliliy metod** – tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlarining shakllanishi va faoliyatini aniqlash maqsadida mavjud ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu metod orqali guruhlarining o'zaro aloqalari, ish jarayonidagi o'rni va ta'siri o'rganildi³.

• **Strukturaviy yondashuv** – guruhlarining tashkilot ichidagi strukturasi, ierarxiasini va funksional bo'linmalar bilan bog'liqligini aniqlash uchun ishlatildi. Bu yondashuv orqali guruhlararo aloqalar tahlil qilinib, ijtimoiy bog'lanishlar xaritasi tuzildi⁴.

• **Empirik kuzatish** – tashkilot ichidagi xodimlar bilan intervyu va so'rovlar o'tkazilib, guruhlararo munosabatlar, rol taqsimoti va ichki kommunikatsiyalar haqida ma'lumotlar yig'ildi⁵.

• **Sotsiometrik tahlil** – guruh a'zolarining bir-biriga bo'lgan ijtimoiy tanlovi va bog'liqligi sotsiometrik metodlar yordamida o'rganildi. Bu metod orqali ichki jamoaviy o'zaro munosabatlar aniqlanib, guruhlarining ierarxik pozitsiyasi va markaziy a'zolari aniqlanadi⁶.

Materiallar:

Tadqiqot materiali sifatida respublika hududidagi bir nechta tashkilotlar faoliyati bo'yicha olingan ma'lumotlar asosida tahlillar amalga oshirildi.

Ma'lumotlar quyidagi manbalardan yig'ildi⁷:

• Tashkilotlarning ichki hujjatlari (strukturaviy sxemalar, bo'linmalar tuzilmasi, lavozimlar taqsimoti).

• So'rov va intervyular natijalari, xodimlarning guruhlararo munosabatlar haqidagi fikrlari.

• Kuzatuvlar va sotsiometrik testlar orqali olingan empirik ma'lumotlar.

• Ilmiy adabiyotlar va ilg'or tadqiqotlar natijalari (ijtimoiy guruhlar, tashkilot sotsiologiyasi va strukturaviy yondashuvlar bo'yicha).

Ushbu metod va materiallar kombinatsiyasi tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlarining tuzilmasi, funksiyasi va o'zaro aloqalarini tizimli tarzda tahlil qilish imkonini berdi.

Nazariy tahlil. Tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlar tashkilot sotsiologiyasining eng muhim ob'ektlaridan biridir. Ijtimoiy guruh tushunchasi bir nechta jihatdan izohlanadi. Birinchi navbatda, guruh a'zolarining o'zaro ijtimoiy aloqalari, umumiy maqsad va qiziqishlarga ega bo'lishi orqali aniqlanadi. Shuningdek, guruh a'zolarining bir-biriga bo'lgan ta'siri, o'zaro bog'liqligi va normativ qoidalar orqali tashkilot ichida ierarxik pozitsiyani egallashi ham guruhning xususiyatlaridan hisoblanadi⁸. Nazariy nuqtai nazardan, ijtimoiy guruhlarini tahlil qilishda ikki asosiy yondashuv mavjud: funksional va strukturaviy. Funksional yondashuv guruhning tashkilot ichidagi vazifalari va maqsadlar bilan bog'liqligini o'rganishga qaratilgan.

Bu yondashuv asosida guruhlar ichidagi rol taqsimoti, a'zolar faoliyati samaradorligi va guruhning umumiy natijalarga ta'siri tahlil qilinadi⁹. Strukturaviy yondashuv esa guruhlararo aloqalar, ierarxik o'rinlar va tashkilot ichidagi bog'lanishlar tahliliga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv orqali guruhlarining markaziy va periferallik a'zolari, ularning ijtimoiy tarmoqdagi pozitsiyalari aniqlanadi¹⁰.

³ Daft RL *Organization Theory and D*

⁴ Scott WR *Organizations: Rational, Natural, and Open Systems*

⁵ Bryman A. *Social Re.* — Oxf

⁶ Moreno JL *Who Shall Survive? Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociod*

⁷ Creswell JW *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* . — Thous

⁸ Tojiev R. Tashkilot sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2018. – 84-bet.

⁹ Qaxxorova MM Tashkilot sotsiologiyasi. – Toshkent: "Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020.

¹⁰ Bekmurodov MB Tashkilot sotsiologiyasi. – Toshkent: "Akademiya", 2012. – 58-b.

Shuningdek, ijtimoiy guruhlarini tahlil qilishda makro va mikro darajadagi yondashuvlar qo'llaniladi. Mikro yondashuv guruh ichidagi individual xatti-harakatlar, a'zolararo munosabatlar va ijtimoiy normativlar bilan ishlaydi. Makro yondashuv esa guruhlarining tashkilot strukturasidagi o'rni, bo'linmalar bilan bog'lanishi va tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirini o'rganadi.¹¹

Tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlarining turlari ham nazariy jihatdan aniqlangan. Ushbu guruhlar quyidagilarga bo'linadi:

• **Rasmiy (formal) guruhlar** – tashkilotning ma'lum vazifalarini bajarish uchun tuzilgan bo'linmalar, jamoalar yoki ishchi guruhlar. Ushbu guruhlarining tuzilishi va funktsional vazifalari aniq belgilangan¹².

• **Norasmiy (informal) guruhlar** – xodimlarning shaxsiy qiziqishlari, do'stlik, hamkorlik va ijtimoiy aloqalar asosida shakllanadi. Bu guruhlar rasmiy tuzilish bilan bevosita bog'liq bo'lmas-da, tashkilot ichidagi muhit, motivatsiya va ish samaradorligiga katta ta'sir ko'rsatadi¹³.

• **Ierarxik guruhlar** – xodimlar o'rtasidagi rahbarlik va boshqaruv tizimi asosida shakllangan guruhlar. Bu guruhlar orqali qaror qabul qilish jarayoni, resurslar taqsimoti va nazorat amalga oshiriladi¹⁴.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, tashkilot ichidagi ijtimoiy guruhlarini chuqur o'rganish nafaqat ularning tuzilmasini va faoliyatini aniqlashga, balki tashkilot samaradorligini oshirish, xodimlar o'rtasidagi kommunikatsiyani yaxshilash va ijtimoiy muhitni optimallashtirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa. Tashkilotdagi ijtimoiy guruhlarini strukturaviy yondashuv asosida tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy boshqaruv tizimida guruhli dinamika tashkilot barqarorligining asosiy ustuni hisoblanadi. Tashkilot nafaqat rasmiy ierarxik bo'linmalar yig'indisi, balki mikro va makro darajadagi munosabatlarning uzviy bog'liqligidan iborat murakkab ijtimoiy tizimdir.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, rasmiy tuzilma tomonidan belgilangan vazifalar va norasmiy guruhlar ichida shakllangan ijtimoiy aloqalar o'rtasidagi uyg'unlik ish samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Strukturaviy yondashuv orqali xodimlarning guruh ichidagi pozitsiyalarini aniqlash, axborot oqimini to'g'ri yo'naltirish va ijtimoiy kapitaldan unumli foydalanish imkoniyati yaratiladi. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, tashkilotning strategik maqsadlariga erishish uchun faqatgina rasmiy boshqaruv mexanizmlariga tayanmasdan, balki guruhlararo munosabatlar, rol taqsimoti va ijtimoiy normalarni tizimli ravishda muvofiqlashtirib borish lozim. Bu esa o'z navbatida jamoada sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni mustahkamlashga va umumiy samaradorlikni yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bekmurodov MB Tashkilot sotsiologiyasi. – Toshkent: "Akademiya", 2012. – 186 b.
2. Qaxxorova MM Tashkilot sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Innovation rivojlanish nashriyot-matbaa uyi", 2020. – 210 b.
3. Yo'ldoshev NQ Management: Darslik. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015. – 340 b.

¹¹ Giddens A. Sociology. 6th Edition. – Cambridge: Polity Press, 2009. – P. 78-81.

¹² Meskon M., Albert M., Xedouri F. Management. – M.: "Delo", 2006. – P. 320-324.

¹³ Muxtorov AX Boshqaruv sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2014. – 115-b.

¹⁴ Weber M. Economy and Society. – Berkeley: University of California Press, 1978. – P. 956-958.

4. Muxtorov AX Boshqaruv sotsiologiyasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2014. – 195 b.
5. Sharifxo'jayev M., Abdullayev Yo. Management. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2001. – 420 b.
6. Aliyev B. Sotsiologiya: Ma'ruzalar matni. – Toshkent: “Universitet”, 2015. – 160 b.
7. Giddens A. Sociology. 6th Edition. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 1120 p.
8. Meskon M., Albert M., Xedouri F. Management. – M.: “Delo”, 2006. – 800 p.
9. Mayo E. The Human Problems of an Industrial Civilization. – New York: Macmillan, 1933. – 215 p.
10. Weber M. Economy and Society. – Berkeley: University of California Press, 1978. – 1469 p.